

ОСВІТНИЙ ПРОЦЕС ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Фінгерман Орлі, вихователька ЗДО № 588 Оболонського р-ну м. Києва

Линькова Аліна Валентинівна, вихователька ЗДО № 588 Оболонського р-ну м. Києва

Анотація. У статті вивчено педагогічні аспекти освітнього процесу дітей з особливими потребами в умовах не спеціалізованого закладу дошкільної освіти. Висвітлено вміння необхідні сучасному вихователю з метою запровадження інклюзивної освіти в ЗДО, окреслено етапи співпраці між вихователями та батьками, окреслено основні педагогічні аспекти освітнього процесу дітей з особливими потребами.

Ключові слова: інклюзія; дитина з особливими потребами; дошкільник; особливості психічного та фізичного розвитку.

«Нещасна, знедолена природою... маленька людина не повинна знати про те, що вона – малоздібна, що в неї – слабкий розум. Виховання такої людини повинно бути в сто разів ніжнішим, чуйнішим, дбайливішим».
Сухомлинський В.О. *Вибрані твори у 5 т. Т. 5. К., 1977. С. 590.*

Вступ. Для широкої громадськості ідеї інклюзивної освіти та її впровадження в українську освітню систему є ще малодослідженими. Однак, процес інклюзії в освіті – залучення дітей із особливими потребами та обмеженими можливостями за станом здоров'я до умов загальноосвітніх навчальних закладів, існував в українському суспільстві завжди. Більш інтенсивно і чітко цей процес проявив себе наприкінці 90-х років. Саме в цей період спостерігається збільшення кількості дітей із особливими потребами в загальноосвітніх школах. Посилення цих тенденцій відбулося під впливом економічних факторів і змін, що позначилися в українському суспільстві: спрямування у напрямку демократизації та розповсюдження ідей і принципів рівності на всі сфери суспільного життя. Важливим стимулом для розвитку інклюзивної освіти також стало безпосереднє поширення інформації, ідей, досвіду та практики інклюзії, що мали місце в західних та пострадянських

країнах, як серед професійної спільноти, так і серед громадськості. Певний вплив має і загальне погіршення стану здоров'я українських дітей [2].

На перший погляд, до проблеми впровадження інклюзивної освіти долучена достатньо обмежена група населення. В першу чергу – це діти із особливими потребами, їх батьки, вчителі загальноосвітніх шкіл та спеціальних навчальних закладів; по-друге, громадські організації, які допомагають батькам, педагогам подолати труднощі на шляху реалізації поставленої мети – забезпечення можливостей рівних освітніх умов для всіх дітей. У подальшому – розвиток і впровадження інклюзії стає завданням і потребою суспільства в цілому, процесом, до якого залучаються не лише безпосередні представники закладів освіти, але й фахівці у сфері освіти, представники законодавчих і виконавчих органів влади, широкі кола громадськості [2].

Наукові дослідження сучасної корекційної педагогіки засвідчують, що дошкільний вік найбільш сприятливий для виховання та корекції особистості. Обґрунтування цього процесу знаходимо в роботах вітчизняних науковців В. Бондаря, Л. Виготського, В. Друзь, Т. Дегтяренко, Л. Нурієва, В. Синьова, Є. Соботович, Е. Стребелева, В. Тарасун, М. Шеремет та ін. Проблема дітей з ООП стала також предметом дослідження і серед зарубіжних вчених, таких як: К. Антшел, Ф. Аппе, С. Арбой, С. Барон-Коуен, Р. Грегори, М. Деван, Д. Димер, К. Дітер-Хайєс, Ю. Кондратович, Л. Лесо, М. Люблінг, Д. Менрінг, К. Островська та ін. Однак проблеми дошкільної інклюзивної освіти висвітлені не достатньо.

Певні кроки у напрямку реалізації ідей інклюзивної освіти в Україні вже зроблені. З 2000 р. в Україні розпочато ініційований Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» та підтриманий Міністерством освіти та науки України освітній експеримент, в межах якого діти із особливими потребами отримали можливість навчання у загальноосвітніх школах. Проведені сотні тренінгів для вчителів, видані методичні рекомендації та посібники з інклюзивної освіти. Ухвалені «Концепція інклюзивної освіти» (2010 р.) [3], «Положення про спеціальні класи для дітей з особливими потребами, що навчаються у

загальноосвітніх школах» (2010 р.) та «Постанова про порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах» (2011 р) [3]. У 2009 р. в Міністерстві освіти та науки України було створене окреме управління, яке опікується питаннями освіти для дітей з особливими потребами. В той же час досягнуті позиції ставлять перед суспільством нові питання і завдання. Одне з таких питань підготовка вихователів звичайних ЗДО, які так само зіткнулися з проблемою, як і вчителі – недостатність знань для роботи з дітьми з особливими потребами [3].

Метою дослідження є вивчення педагогічних аспектів освітнього процесу дітей з особливими потребами (далі ОП) в умовах неспеціалізованого закладу дошкільної освіти (далі ЗДО).

Методи дослідження. У своєму теоретичному дослідженні ми використовували такі загальнонаукові методи, як аналіз, синтез і логічний метод. Безпосередньо методи аналізу та синтезу наукових джерел сприяли вивченню особливостей освітнього процесу дітей з ОП в умовах неспеціалізованого ЗДО. Логічний метод дослідження дозволяє виокремити ключові педагогічні аспекти, які можуть слугувати рекомендаціями вихователям ЗДО у налагодженні навчального процесу дітей з ОП.

Результати дослідження. *Основи організації інклюзивної освіти.* Сучасний заклад дошкільної освіти відкритий для всіх дітей. Включення дітей з особливими потребами в освітній процес заклад дошкільної освіти змінює передусім установки педагогів на розуміння особливостей розвитку дітей та врахування їх особливих потреб, психофізичний розвиток та потенційних можливостей розвитку в освітній роботі. Особливості дітей із порушеннями психофізичного розвитку неможливо усунути, тому потрібно змінювати організацію освітнього процесу в дитячому освітньому закладі, а також всьому педагогічному колективу пройти спеціальні курси підготовки, так як більшість педагогів не працювала з особливими дітьми і не знають особливостей їх нервової системи, особливостей розвитку, а це дуже важливо для вирішення завдань навчання, виховання і розвитку всіх дітей у групі [2].

З метою забезпечення цілісного входження дитини з особливими потребами у загальноосвітній простір, що відповідатиме її потребам і можливостям, у сучасному закладі дошкільної освіти передбачена така форма організації освіти, як інклюзивна. Інклюзивна освіта означає створення умов для отримання, засвоєння і використання знань, умінь і навичок дітьми з ОП в різних видах діяльності разом з усіма однолітками групи [5]. Тому загальною метою ЗДО з інклюзивною освітою є забезпечення умов для спільного виховання і навчання дітей з різними психофізичними особливостями розвитку [6].

Завданнями такого закладу є [1]:

- створення комфортного простору для всіх дітей;
- створення інклюзивного розвивального середовища, яке сприяє гармонійному розвитку особистості особливої дитини;
- формування толерантного товариства дітей, батьків, персоналу дошкільного навчального закладу;
- створення у освітньому закладі педагогічної системи, центрованої на потребах дитини та сім'ї;
- соціалізувати дитину, що дасть можливість для подальшого успішного розвитку та навчання.

Організація роботи з дітьми з ОП в групах з інклюзивною формою навчання, на нашу думку, має керуватися такими принципами [1]:

- індивідуалізації та диференціації;
- єдності сенсорного (безпосередній чуттєвий досвід дитини як основа розвитку), мовленнєвого (формування різних видів мовленнєвої компетенції), лінгвістичного (засвоєння мовних засобів), комунікативного (включення дітей у різні форми спілкування) розвитку;
- підтримки самостійної активності дитини;
- міждисциплінарного підходу (освіта дитини з психофізичним порушенням вимагає комплексного, міждисциплінарного підходу до визначення впровадження методів і засобів її виховання, навчання і розвитку);
- варіативності в організації процесів навчання і виховання;

- активного включення в освітній процес всіх його учасників: дітей, батьків і фахівців;

- партнерської взаємодії з родиною, яка виховує дитину з ОП (організація такої взаємодії передбачає зустрічі з батьками, бесіди, консультації, інформаційну підтримку, складання індивідуальної програми розвитку з урахуванням запитів сім'ї, залучення батьків до корекційно-розвивальної роботи, організацію зустрічей з фахівцями тощо).

Особливості інклюзивної дошкільної освіти. Аналіз зарубіжної практики свідчить, що інклюзивна освіта передусім є можливістю для дітей з неважко вираженими вадами психофізичного розвитку. Це, зокрема, окремі форми затримки психічного розвитку, певні мовленнєві відхилення, зниження слуху чи зору, нескладні опорно-рухові вади, порушення емоційно-вольової сфери. Якщо такі діти мають збережений інтелект, самотійно себе обслуговують, адекватно контактують з однолітками, мають сімейну підтримку, то, за умови фахового психолого-педагогічного супроводу, вони цілком можуть засвоювати культурний досвід у середовищі здорових однолітків. Згідно з Концепцією розвитку інклюзивного навчання в Україні здійснюється активний пошук та впровадження ефективних шляхів соціальної взаємодії дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку із їхніми здоровими однолітками. Найпершими хто помічає проблеми та труднощі у розвитку дитини є батьки, лікарі-педіатри, вихователі. Тому дуже важливо, щоб вони не зволікали, не чекали на спонтанне усунення вади, а звернулися до фахівців. Консультацію щодо раннього розвитку дитини, створення необхідних для неї умов, за необхідності і допомогу можна одержати у психолого-медико-психологічних консультаціях. Для цього батькам не потрібно жодних направлень і дозволів. Вони можуть відвідати ПМПК з власної ініціативи. Чим раніше дитина одержить необхідну допомогу (педагогічну, психологічну, медичну), тим легшою буде структура її дефекту, тим краще вона розвиватиметься. Важливо, щоб і вихователі дошкільних закладів вчасно помічали проблеми поведінки дітей, труднощі у навчанні і радили батькам відвідати спеціалістів ПМПК. Саме вони

допоможуть визначити, що спричинило труднощі чи вади у розвитку дитини, призвело до проблем шкільного навчання: порадять, які умови створити у сім'ї, дитячому садку; нададуть корекційну допомогу або порадять спеціальний заклад для цього. Приймати рішення про заклад для дитини з психофізичними вадами мають батьки разом із фахівцями ПМПК.

При цьому необхідно врахувати багато чинників, зокрема [1]: категорію особливого розвитку; вік дитини; конкретний клінічний діагноз; наявність супутніх відхилень; стан соматичного здоров'я; інтелектуальний ступінь; особливості психічного та фізичного розвитку; потреби та можливості дитини.

Якщо корекційні педагоги, практичні психологи, які спеціалізуються на корекційній роботі, є компетентними щодо роботи з такими дітьми, то вихователі дошкільних закладів часто не мають ні психологічної, ні методичної готовності до інклюзії. Тому у ЗДО має здійснюватися спеціальна підготовка педагогічного персоналу. Наказом Міністерства освіти та науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» від 2 грудня 2005 р. № 651 передбачено включення у навчальні плани вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації, що готують фахівців за напрямом «Педагогічна освіта», дисципліни «Основи корекційної педагогіки», яка й забезпечує професійну готовність до інклюзивної освіти. Досвід інших країн переконливо доводить, що для тих фахівців, які вже працюють у навчальних закладах, ефективними ланками такої підготовки є курси підвищення кваліфікації, теоретичні та практичні семінари, тренінги. Змістом такої освіти мають бути основи корекційної педагогіки і психології, з певними методичними аспектами [3].

Зокрема, вихователі мають бути компетентними у таких питаннях: підходи держави та суспільства до організації освіти дітей, які мають вади психофізичного розвитку; основні поняття корекційної педагогіки та спеціальної психології; особливості і закономірності розвитку різних категорій осіб з психофізичними вадами; комплексне психолого-педагогічне вивчення дітей; диференційовані та індивідуальні механізми і прийоми дошкільного

корекційного навчання та виховання кожної категорії дітей; зміст та методи роботи з родинами вихованців.

З метою реалізації інклюзивної освіти вихователі повинні вміти [2]:

- здійснювати моніторинг розвитку дітей, що мають труднощі у засвоєнні знань, різних видів діяльності та адекватно оцінювати причини, якими спричинено ці труднощі;

- своєчасно виявити відхилення у розвитку дошкільників та під керівництвом корекційного педагога брати участь у здійсненні правильного психолого-педагогічного супроводу дітей, що потребують корекції психофізичного розвитку;

- здійснювати індивідуальний та диференційований підхід до вихованців з вадами психофізичного розвитку;

- сформулювати готовність здорових дошкільників до позитивної спільної взаємодії з однолітками, що потребують корекції психофізичного розвитку;

- проводити роботу з батьками щодо надання їм правдивої інформації про осіб з порушенням психофізичного розвитку.

Співпраця з батьками дітей вікової норми. Інтегрування дитини з порушеннями психофізичного розвитку в освітнє середовище потребує зміни поглядів дітей вікової норми на особливих дітей та їхні потреби. Толерантне ставлення до них породжує у колективі дружні, довірливі стосунки. Діти, на відміну від їхніх батьків, демонструють нижчий рівень агресивності та більш високий рівень позитивного сприймання дітей з особливими потребами, ще не мають схильності до вилучення їх з кола свого спілкування [2].

Вихователь групи повинен підготувати батьківський колектив до прийняття дитини з ОП, запланувати заходи, які допомогли б батькам познайомитися одне з одним, з дітьми, спонукати до розуміння того, що наявність у групі загального розвитку дітей із ООП виховує в інших дітей позитивні якості, такі як людяність, співчуття, співпереживання.

Етапів співпраці між вихователями ЗДО і батьками виокремлюється три.

Підготовчий етап. Перед вступом дитини з особливими потребами в групу загального розвитку необхідно провести просвітницьку роботу серед педагогів і батьків, що дасть можливість уникнути конфліктних ситуацій. Форми співпраці: анкетування, опитування, бесіда, батьківські збори, обговорення літератури з даного питання, круглий стіл, показ фільмів із життя дітей з особливими потребами, семінари тощо [2].

Основний етап. Цей етап передбачає діагностику рівня сформованості ставлення батьків до дітей з особливими потребами в групі загального розвитку; надання консультативної допомоги батькам (особам, які їх замінюють), залучення батьків дітей з ОП до участі у заходах, які проводяться у групі і в ЗДО; створення оптимальних умов для взаємодії між батьками групи; проведення роботи щодо згуртування батьківського колективу. Форми співпраці: консультації, участь всіх батьків у розвагах, святах, тренінгові вправи із залученням спеціалістів, ділові ігри, семінари-практикуми тощо [2].

Етап творчої активності батьків. На цьому етапі передбачається взаємодія між дітьми, батьками, вихователями, яка проявляється у моральній підтримці батьків дітей з особливими потребами, у позитивному налаштуванні до дітей, у розумінні необхідності перебування дітей з особливими потребами в групах загального розвитку, у бажанні сприяти створенню позитивного мікроклімату в групі, у поширенні досвіду інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір серед інших батьків. Форми співпраці: виставки дитячих робіт, круглий стіл, листування через електронну пошту, скриньки побажань, рекламні буклети, створення «Сімейного клубу» тощо [2].

Заходи у рамках окреслених етапів взаємопов'язані, доповнюють один одного, спрямовані на формування гуманного ставлення до дітей із особливостями психофізичного розвитку, засвідчують участь батьків на умовах партнерства в освітньому процесі.

Загалом, зміст педагогічної роботи вихователя у висвітленому аспекті має [2]:

- формувати життєву компетентність з особливостями психофізичного розвитку;

- формувати та удосконалювати мовленнєву і комунікативну компетентності;

- розвивати пізнавальну й мовленнєву активність, психічні процеси (увагу, сприймання, пам'ять, мислення);

- формувати та удосконалювати дрібну моторику;

- розвивати навички співробітництва дитини з дорослими й однолітками;

- виховувати почуття впевненості у своїх силах, самостійність;

- забезпечувати емоційне благополуччя дитини;

- розвивати сприйняття, зорово-моторну координацію (узгодженість рухів рук та очей); формувати уявлення про сенсорні еталони, удосконалювати вміння дитини порівнювати предмети за різними ознаками. Розвивати та удосконалювати просторові (вгорі, поряд, праворуч, ліворуч, позаду) та часові орієнтації як основу розуміння причинно-наслідкових ланцюгів;

- розвивати фонематичний слух, фонематичне сприймання та фонетичний аналіз;

- розвивати слухову увагу;

- розвивати артикуляційний апарат;

- вчити описувати сюжетні картки, переказувати нескладні оповідання та казки;

- сформувати позитивне емоційне ставлення до ігрової діяльності, інтерес до сюжетної гри; розвивати вміння створювати задум гри та визначати шляхи його реалізації, використовувати предмети-замінники, співпрацювати з іншими дітьми у процесі ігрових дій, брати на себе і ролі й діяти у грі відповідно до взятої ролі, враховуючи при цьому рольову позицію партнера; розвивати продуктивні види діяльності (малювання, конструювання, ліплення тощо);

- формувати та розвивати навички співробітництва дитини з дорослими й однолітками, збагачувати позитивний досвід спілкування особливої дитини з

людьми довкола і продуктивної взаємодії з однолітками: бажання зрозуміти іншу дитину, допомогти, поступитися, виявити турботу слабшого, взаємодіяти;

- виховувати самостійність, заохочувати до прояву ініціативи.

Висновки. Отже, з прийняттям Конвенції ООН про права інвалідів та її ратифікації, Україна повинна забезпечити інклюзивну освіту на всіх рівнях, доступ до загальної вищої освіти, професійного навчання, освіти для дорослих і навчання протягом усього життя, без дискримінації та нарівні з іншими, з метою розвитку фізичних, розумових та творчих здібностей інвалідів, почуття гідності та самоповаги, надання можливостей для ефективної участі таких людей у житті суспільства. Держава має надавати можливості засвоєння життєвих навичок, які спрямовані на підвищення інтеграції в соціум осіб із вадами [4].

Навчання дітей з ОП здійснюється за допомогою спеціальних методів, способів і в умовах, які максимально сприяють засвоєнню знань, умінь, навичок і соціальному розвитку, а також враховуючи психофізичний розвиток дитини. Однак існує велика кількість перепон у процесі інтегрованого навчання та інклюзивної освіти в цілому і один із важливих, на наш погляд, це недостатність кваліфікованих спеціалістів, що працюють у дошкільних закладах з особливими дітьми. Розуміння природи дітей з особливими потребами, знання з розвитку та корекції їх особливостей є найважливішими для інклюзивного навчання.

***Abstract.** The article examines the pedagogical aspects of the educational process of children with special needs in a non-specialized preschool institution. The skills necessary for a modern educator in order to introduce inclusive education in ZDO are highlighted, the stages of cooperation between educators and parents are outlined, the main pedagogical aspects of the educational process of children with special needs are outlined.*

***Keywords:** inclusion; a child with special needs; preschooler; features of mental and physical development.*

ДЖЕРЕЛА

1. Огнв'юк В. О. наук. кер. проекту; авт. кол.; Беленька Г. В., Богініч О. Л., Богданець-Білоskalенко Н. І. (та ін.) «Діти з особливими освітніми потребами в

ДНЗ» за Освітньою програмою для дітей від 2 до 7 років «Дитина»; Київський університет імені Бориса Грінченка; 2016 р.: с. 307.

2. Інформаційно-роз'яснювальний тижневик «Рівний рівному» щодо впровадження інклюзивної освіти; 2017 р.

3. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів): Конвенція ООН від 13 груд. 2006 р.: (ратифіковано Законом України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI, дата набрання чинності для України: 6 березня 2010 р.) // Офіц. вісн. України. – 2010 р. – № 17. – с. 799.

4. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1324 // Відомості Верхов. Ради. – 2014 р. – № 30. – Ст. 1011; Офіц. вісн. України. – 2014 р. – № 52. – Ст. 1386.

5. Про внесення змін до Закону України «Про освіту» щодо особливостей доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 23.05.2017 р. № 2053 // Голос України. – 2017р. – 7 лип. (№ 123): 3.

6. Про ратифікацію Конвенції про права осіб з інвалідністю і Факультативного протоколу до неї. [Електронний ресурс]: Закон України від 16 груд. 2009 р. № 1767-VI (зі змін. та доп., станом на 7 верес. 2016р.) // Верховна Рада України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1767-17> (дата звернення: 30.09.2018).